

Kozma Huba

Vagyonleltár a török pusztítás után

Négy illetékes múzeum – a félegyházi, a jászberényi, a halasi és a karcagi – valamint az Országos Levéltár kiadásában, a kiskunhalasi múzeumigazgató Szakál Aurél szerkesztésében 2017 végén jelent meg a *helytörténet iránt érdeklődő laikusok számára* is elérhető, megismerhető formában, magyar fordításban a Pentz-féle összeírás, A Jászkunság 1699-ben címmel. Igényes kiadásban, térképmellékletekkel, s nem csak a helytörténet iránt érdeklődők ízlését kielégítően.

A kötet vezető tanulmányában Cseh Géza a török kiűzésekor kötött karlóczai békét két esztendővel követő „állapotfelmérés” előzményeiről, annak céljairól és következményeiről tájékoztatja a kiadványt kézbe vevő olvasót. Mert a végzetes mohácsi csata utáni százötven év szinte letörölte a térképről az ország középső harmadában korábban létező-lélegző közigazgatási egységet, közösséget. Az utolsó híradás az 1577–79-es, egri vár által készített összeírás volt, amely a jászsági, még inkább a nagykunsági, de leginkább a kiskunsági területek siralmas, már-már tetszhalott állapotáról számol be. A korábban csatatérre vált Jászkunság megmaradt lakói kétfelé adóznak. Fizetnek terményben és pénzben a végvári védőknek, és fizetnek a végváratat támadó törököknek is – az életben maradásért. Pedig korábban aranyéletük volt itt a jászkunoknak. A tatárjárás után autonómiát kaptak, hiszen *vérrel adóztak*, katonai szolgálatot teljesítettek, mint a székelyek és a hajdúk. Vámon s hídon pénzt nem fizettek, közösségeik nemesi előjogokat élveztek, hiszen nem tartoztak földesúr, csak a nádor fennhatósága alá. Szabadon költözhetnek, kerületi kapitányaikat, községi vezetőiket maguk választották. Erdei Ferenc kifejezésével élve *maga gazdái parasztok* voltak, kisebb-nagyobb haszonvételrel – korcsma- és malomállítási joggal például – rendelkeztek. Az egri vár már említett 1577–79-es összeírásából viszont már kiderül, hogy a koronának teljesítendő robotot pénzzel váltják meg az ittmaradottak. Vége tehát a kiváltságos állapotnak, mert ha robotot végezni kényszerülnek, földjük tulajdonjogát is elveszítették. Az egri vár 1596-os eleste után már csak a török adószedők háborgatják a helyben maradás mellett kitartókat, a létbizonytalanság viszont fokozódik. *A lakosság elsősorban – ad helyzetjelentést e korról a kötet bevezető tanulmányának szerzője – rideg állattartással foglalkozott. A szántó-földi gazdálkodás súlya a Jász Kerületben volt a legnagyobb, de még itt is másodlagos szerepet töltött be a legeltetés mellett... Az elpusztult helységek határát marhacsordáik legeltetésére használták, ám az állandó létbizonytalanság egészen a török kiűzéséig fennmaradt.*

A létbizonytalanság a törökök kiűzése után sem szűnt meg. A területet százötven évig bitorló, és ezzel az itteniek számára jelentős szenvedést és megaláztatást okozó törökök kényszerű távozása után a kaotikus helyzet állandósul a jászkun területeken. Azt mindenki tudja még százötven esztendő múltán is, hogy a jászok és kunok utódai nemesi előjogokra és az itteni földek birtoklására jogosultak, az idegen hadak kiűzését irányító Habsburgok viszont *fegyverváltás* címén igényt tartanak az itteni földek tulajdonlására. A korabeli helyzet könnyed áttekintését nehezíti, hogy a kunok nagy része megsemmisül a

törökök ellen háborúk során – elpusztul, *rabigába görnyed*, elmenekül – az öt-hat emberöltőnyi időszak alatt, így az eredeti előjogokat élvezők saját jogon már nem, vagy csak közülük igen kevesen nyújthatják be *kárpótlási igényeiket*. Ráadásul megjelennek a nehezen ellenőrizhető sorsú *peregrinusok*, kiknek ködbe vesző múltját példaként emlegetve az igényeket elbíráló hatalomban lévők kétségbe vonják a jogos igényeket benyújtók beadványainak hitelességét is. Ugyanakkor a Habsburgok háttér- vagy hallgatólagos támogatását igénybe véve megindul a *spontán privatizáció*, a szabad földek gátlás nélkülien mohó elprédálása. A törökök kiűzése során megváltoztatott helyzet lehetővé teszi a Habsburgok számára a lapok újraosztását. A hírhedetten udvarhú, és ezzel együtt magyargyűlölő Kollonich Lipót esztergomi érsek terjedelmes forgatókönyvet ír *A magyar királyság berendezéséről*, mely a német császár, magyar király I. Lipót (1657–1705) számára kézikönyvként szolgál reményelt tervei megvalósításához. Még a XVII. század legvégén mozgásba lendül a német betelepítés első hulláma, s ekkor kerülhet sor először a szerbek tömeges bevándorlására is. És a fék nélküli birtokadományozások lehetővé teszik a magyar arisztokrácia zömének aulikusává tételeit.

Ilyen előzmények után valósul meg a jászok és a kunok egykori földjének (és ezzel együtt kiváltásaiknak) az eladása/elrablása. Ehhez azonban szükség volt az eladásra szánt terület felbecsülésére is. *A feladat teljesítésével* – írja tanulmányában Cseh Géza – *Johann Christoph Franz Pentz egri katonai prefektust bízták meg, aki 1697-ben indigenátust* (külföldieknek adott magyar nemességet) *kapott I. Lipóttól. Mivel magyarul nem tudott, és megfelelő helyismerettel sem rendelkezett, Sötér Ferenc Pest megyei alispánhoz, a Jászkun Kerület nádori alkapitányához fordult segítségért. Sötér vonakodva, az időt húzva-halasztva megpróbált ugyan a kényyszerű felkérésnek ellenállni, hiszen mint magyar nemes az ősi kiváltságokat semmisnek tekintő bécsi politikával a legkevésbé sem értett egyet, ám végül mégiscsak közreműködött az összeírás végrehajtásában. A jászkunokkal jó viszonyt alakított ki, és ahol tudott, igyekezett az érdekében közbenjárni.*

A magyar nyelvtudása és helyismerete okán segítségnyújtásra felkért jászkunok nádori alkapitánya, Sötér Ferenc tehát jól tudhatta, hogy rossz ügyet szolgál, mégis részt vett a XVIII. század végi magyar történelem egyik leggyalázatosabb panamájában. Az állapotfelmérés azt a célt szolgálja ugyanis, hogy a jászkunok egykori területét eladják, mondván: sokba került a törökök kiűzése. (Hiszen már a nagyméltóságú hadvezér Montecuccoli, ráadásul hadtudós, az Aranygyapjas rend lovagja is kimondta az örök érvényű igazságot, miszerint a háborúhoz három dolog szükséges: pénz, pénz, pénz.)

Johann Pentzék szorgalmasan teljesítik a rájuk testált feladatot, egy esztendő alatt kész a leltár és az árajánlat: a Jászkunság szőröstül-bőröstül egymillió rhenus (rajnai) forintot ér. Hogy aztán arról ajánlatuk megtétele előtt értesültek-e a felmérés készítői, megvan-e már az új tulajdonos? Valószínűleg igen. A tíz hektár híján 900 ezer hektáros terület (Jászság 190 ezer, Nagykunság 240 ezer, Kiskunság 490 ezer hektár) az itteni városokkal, falvakkal, pusztákkal, az itt élő adófizető – immáron – jobbágyokkal csupán egymillió rhenus forintot taksál? Igaz, hogy a két Kunság területén alaposan meggyérültek a lakott települések, de a kevésbé megviselt jász területéről, valamint Felvidék török által nem tiport térségeiről ez a hatalmas tájegység újból életre kelthető lehet. Tudta ezt minden, a Jászkunság adásvétele körül tüsténkedő. Sötér Ferenc nádori alkapitány, Johann Pentz frissen honfiasított katonai prefektus, Kollonich Lipót esztergomi érsek és maga I. Lipót császár is természetesen. Így aztán az áruba bocsájtott térség, az egykor privilégiumokban gazdag Jászkunság hamarosan gazdára lelt. Igaz, csak a „kikiáltási ár” feléért, ötszáz ezer rhenus forintokért, de az érdemdús vásárló nem szűkölködött a garanciákban. Hiszen a nyertes Német Lovagrend sikeresen vett részt a törökök elleni háborúban, Buda visszafoglalásában (1686), a zentai csatában (1697), ám mindezen érdemek elenyésznek amellet,

hogy a Német Lovagrend nagymestere, Ferenc Lajos pfalz-neuburgi herceg I. Lipót császár és magyar király sógora.

A könyvet kézbe vevő mai olvasó már a folytatást is tudja. A Jászkunság új tulajdonosa 1702 márciusában veszi birtokba a területet, ám 1731-ben már át is adja annak hasznosítását „csendestársának”, a török háborúk során megsérülteknek otthont és támogatást nyújtó Széchenyi Alapítványnak, 1745 májusában pedig Mária Terézia császárnő lehetővé teszi a jászkunok számára elveszített földjeik visszavásárlását, a redemptio-t. Mint a népmesékben, minden jóra fordul tehát. A jászok és a kunok az elveszített földtulajdonnal együtt visszaszerzik elorzott kiváltságaikat is, így százhárom évvel korábban, mint az ország hasonló sorsú lakói, jobbágyfelszabadításban részesülnek. A Német Lovagrendnek fizetett félmillió rajnai forintokért ismét szabad parasztok lesznek.

(A Jászkunság 1699, Thorma János Múzeum könyvei 42.)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

